

DĚJINY PEDAGOGIKY

JAN AMOS KOMENSKÝ A SIMEON POLOCKIJ

Doc. BORIS NIKIFORVIČ MITJUROV

Pedagogický institut v Drogobyči, USSR

Historická souvislost mezi ukrajinskými a běloruskými bratrstvy a jednotou českých bratří zaujaly vědecké pracovníky již dávno. Této otázce jsou věnovány práce prof. E. N. Medynského (1 a 2), obsažná studie J. Kyráška (3) a řada jiných prací. Pro pedagogiku je zvláště zajímavé, jak se pedagogické ideje J. A. Komenského rozšířily mezi učiteli na Ukrajině a na Bílé Rusi a jak J. A. Komenský využíval zkušeností těchto učitelů. To je složitá a obsáhlá problematika. V této studii se jí nebudeme zabývat v celé šíři a omezíme se na analýzu pedagogických názorů S. Polockého (1629—1680) a na objasnění shody mezi jeho názory a pedagogickými ideami J. A. Komenského.

Simeon Polockij, učitel školy bratrstva a jeden ze současníků Komenského, byl vynikajícím myslitelem, spisovatelem, básníkem, překladatelem, autorem učebnic, vydavatelem a iniciátorem založení Slovanské řecko-latinské akademie v Moskvě. Jeho činnost byla těsně spjata s obrodným hnutím, rozšířeném v Moskvě v druhé polovině 17. století, které probudilo v nejlepších lidech tehdejší doby myšlenku, že je nutný obrat ve všech oblastech života a zvláště ve školství.

Jedním z prvních, kdo upozornili na shodu mezi pedagogickými výroky S. Polockého a názory Komenského, byl V. P. Rodnikov. Upozornil, že se S. Polockij často zabýval otázkami výchovy a že jeho názory mají zásadní význam pro historii domácí pedagogiky (5; 11). Rodnikov se pozastavil nad otázkou, kdo byl »onen filosof« srovnávající rozum dítěte s »nepopsanou deskou«, na něhož se odvolával Polockij. Zamítl Dymkovovu domněnku, že tímto filosofem je Locke, neboť Lockeovo dílo »Essay o lidském rozumu« (1690) bylo vydáno teprve po smrti Polockého. Kromě toho v anglickém originále píše Locke o »bílém papíru«. Pouze v latinském překladu z r. 1701 nahradil překladatel »bílý papír« termínem »tabula rasa«, kterého se ve středověku často užívalo.

V téže době napsal Komenský ve Velké didaktice (1632—38), vydané za života Polockého: »Aristoteles přirovnal ducha lidského k prázdné tabuli, (hominis animum comparavit tabulae rasae), na níž sice není nic napsáno, avšak všechno se může napsat. Jako tedy písař může na prázdnou tabuli napsat a malíř namalovat cokoli chce, je-li znalý umění, právě tak snadno může všechno nakreslit v mysl lidskou ten, kdo dobře zná umění vyučovací.« (12, kap. V, § 9; 75)

Na základě tohoto příměru a také na základě příměrů se stromem a s nádobou naplněnou olejem, které se vyskytují u Komenského i u Polockého, dospěl Rodnikov k opatrnému závěru, že Polockij použil výňatku z Velké didaktiky. Když Polockij citoval Aristotela podle spisu Komenského, odkázal jednoduše na »onoho filosofa«.

V naší době se pokusil E. N. Medynskij (7) dokázat, že Komenského spisy

»Pravidla chování« (Praecepta morum), napsaný v r. 1653 pro školu v Šaryšském Potoku a přivezený do Ruska z Amsterdamu, se stal vzorem pro dílo Jepifeje Slavineckého »Pravidla chování« (Graždanstvo obyčajej dětskich).

Textová srovnání, provedená prof. M. P. Aleksejevem (8), nezvratně prokazují, že »Graždanstvo obyčajej dětskich« není překladem spisu Komenského, ale překladem »De civilitate morum puerilium« Erasma Rotterdamského.

Prof. Aleksejev zároveň konstatoval, podobně jako Rodnikov, že v dílech Polockého znějí motivy shodující se s výroky J. A. Komenského, který je uváděn jako »jeden filosof«.

M. P. Aleksejev pokládá za dokázané, že Polockij znal Velkou didaktiku. Tato Aleksejevova poznámka přesvědčivě potvrzuje názor, že Komenský byl již v 17. století dosti znám mezi školskými pracovníky bratrstev na Ukrajině a na Bílé Rusi. Ti ho pokládali za »mistrného učitele a udivovalo by, kdyby tak hloubavý myslitel, jakým byl Polockij, neprojevil zájem o jeho Velkou didaktiku, a to tím spíše, že z Polocka, připojeného tehdy k Polsku, odešel do Moskvy teprve v r. 1664, tj. až sedm let po vydání Velké didaktiky v Opera didactica omnia.

Nyní si podrobněji všimneme shodných prvků v názorech Polockého a v systému J. A. Komenského. Analýza hlavních prací Polockého »Obed duševnyj« (1681) a »Večerja duševnaja« (1683) ukazuje, že se na mnoha místech těchto spisů vyskytují nejen myšlenkové shody, ale také takřka doslovné parafráze, na které již částečně poukázal V. P. Rodnikov a M. P. Aleksejev. Komenského názory připomíná zvláště tato rada Polockého: »Máš-li vlastní děti, potrestej je!«

S. Polockij soudil — stejně jako J. A. Komenský —, že rozhodující úlohu při formování názorů a chování člověka má výchova. Čemu se člověk naučí v prvních letech svého života, tím se bude řídit i v dospělosti, tvrdil Polockij. »Člověk neopustí cestu, po které šel v mládí. Stejně tak stromy na zahradě. Co se do nich železem vyryje, dokud jsou mladé, to je výraznější a jasněji znát, když zestárnou; podobně i mládež, neboť co je v mládí semínkem, to se v dospělosti rozroste v klas. A jakými květy — stejně jako strom na jaře — rozkvetete, takové v dospělosti vydá plody« (11; 43).

Srdce dítěte se podobá vosku, napsal S. Polockij. Snadno vnímá a přijímá stopy vnějších vlivů a uchovává je po celý život. »Zhlédne-li se člověk v orlovi vznášejícím se ve výškách a toužícím po světle, bude mít vždy vznosné a světlé myšlenky. Zhlédne-li se v krtkovi vrtajícím se v zemi, nebo divokém kanci rozrývajícím bahniška, bude dozajista po celý svůj život přizemním člověkem a bude si libovat v mravním bahnu. Zhlédne-li se v krutém lvu nebo dravém vlkovi, bude bezohledný jako lev a dravý jako vlk.« (11; 40)

Polockij napsal, že obvykle nemají dobří rodiče špatné dítě a špatní dobré. Jako se strom pozná podle plodu a podle stromu plod, tak se rodiče dají poznat v synech a synové v rodičích. Ale chování člověka a jeho rozum závisejí nikoli na přírodě, nýbrž na výchově. »Lidská dovednost«, napsal S. Polockij »vyvažuje nedostatky přírody u stromů i u lidí. Neboť i na planých stromech umí vypěstovat dobré plody a i dítě špatných rodičů může přivést ke konání dobra.«

Dovolává se »zlatoušého učitele«, S. Polockij napsal, že »pravdivá jsou slova«, že ani záští ani dobrotivost nepřecházejí z rodičů na dítě přírodním pochodem, nýbrž že se tak děje učením a vše záleží na jednání rodičů, na vůli dětí a na tom, čemu děti přivykají. Ne od přírody, nýbrž na vůli člověka závisí

existence zla a dobra. Kdyby záleželo na dědičnosti, »dobrým lidem by se rodily dobré děti a špatným špatné«.

Veškerý vývoj člověka závisí na výchově z mládí. S ratolestmi lidského rodu je tomu jako se stromem, který roste až do košatosti a stárí podle toho, kde a jak v mládí zapustil kořeny. Jak budou usměrněny při svých prvních životních krocích, tak vyrostou a zestárnou. Neboť čím hrníček navře, tím také zapáchá.

Kdo byl tím »zlatouštým učitelem«, jehož se dovolává S. Polockij?

Ve Velké didaktice se říká. »Jak rozloží mladý strom své větve, nahoru, dolů, na strany, tak je podrží sta let, až je skácen . . . Stejně tak u člověka první dojmy tkví tak pevně, že by bylo zázrakem, kdyby se mohly přetvořit . . .« (12, kap. VII, § 7; 88).

Je zřejmé, že u Polockého je označením »zlatouštý učitel« skryto jméno J. A. Komenského.

»Mysl malých chlapců se podobá nepopsané tabuli; učitel na ni může napsat co chce,« napsal S. Polockij (11;40) při výkladu jedné z hlavních idejí 17. století, kterou tak úporně a důsledně zastávali představitelé vznikající buržoazie (Locke aj.) ve svém boji proti šlechtě, feudální pedagogice a středověké škole. Usilovná práce učitele a žáka a výchovný význam prostředí — právě to jsou činitelé, kteří určují formování osobnosti člověka.

Člověk mění přírodu, rostlinstvo a zvěř, a dokonce může změnit i sám sebe, svou vlastní přirozenost. S. Polockij napsal, že dovední rodiče nebo učitelé učením obvykle zdokonalí správné mravy člověka až ve svrchovanou dobrotivost.

Polockij si obzvláště cenil návyků dítěte vytvořených v prvních letech života a příkladu rodičů a vychovatelů. V začouzené jizbě se člověk snadno ukoptí a stejně snadno zkazí děti nemravností lidí žijících v jejich blízkosti. Přípravu na život srovnával Polockij — podobně jako Komenský — s ročními obdobími. Jako lidé na jaře osévají pole, aby v zimě nezůstali bez chleba, tak se také v mládí musí učit, aby mohli klidně vítat stáří. Kdo se nechtěl učit v mládí, ten se v dospělosti se zlou potáže, píše S. Polockij. »Kdo neorá a neseje v mládí, na jaře života svého, musí v stáří, v zimě života svého, zakusit chladu i hladu.« »Jak zaseješ, tak také sklidiš. Co kdo zaseje, to také žne. Skrovná setba dá jen skrovnou úrodu.«

V pracích S. Polockého lze pozorovat náběhy k principu shody s přírodou, který se tak rozsáhle uplatnil ve spisech Komenského. Polockij přirovnával rodiče k stromům nesoucím ovoce a dítě k vosku, k čisté tabuli, k dýni pěstované na zahrádce, k oseté půdě, k mladému stromku, k nové nádobě, k opičce atd. Otec mu byl sluncem, matka lunou a děti hvězdičkami. A jako slunce s měsícem dávají zemi světlo, tak i otec s matkou mají svými radami objasňovat dobré skutky svých dětí. Když se slunce skryje za měsíc nebo luna za zemkouli, nastává zatmění a lidé jsou zbavení světla. Tak je tomu i v rodině. Luna ztrácí svou zář, skryje-li se za Zemi, i matka, když se věnuje přízemním starostem a nízkým vášním. Slunce ztrácí světlo, je-li zakryto Měsícem, a otec přestává být otcem, když mu žena odporuje a v rodině pak není družného souladu. Nakonec vždy trpí děti, zbavené otcovské a mateřské péče, chybí jim dobrý příklad života a chování rodičů. Polockij se v mnoha případech snažil dokázat své vývody pomocí příměřů k přírodě a nahradit tak odkazy na učení církevních otců důkazy založenými na rozumu a na pozorování přírodních jevů.

Polockij měl — stejně jako Komenský — za to, že základem poznání je smyslové poznání a že příroda je poznatelná. Svět je kniha, v které může a má studovat každý (9, 16). Člověk se podobá opevněnému městu s pěti branami. Jsou-li zavřeny, nevědí obyvatelé nic o vnějším světě. Zprávy přicházejí do města branami a také člověk, má-li něco vědět, musí pocíťovat podněty, které se dostávají do jeho vědomí prostřednictvím smyslových orgánů.

Zvláště důležitý je pro člověka zrak, napsal Polockij v »Obedě duševnom«. Oko vše vidí; rozeznává barvy, ukazuje cestu, po níž je třeba jít, ohlašuje pohromy, chrání před hlubokými stržemi a průrvami, rozpoznává správnost i špatnost věcí. Rozum zpracovává vjemy a nalézá jejich smysl. »Usuzováním poznáváme povahu věcí, jejich užitek či škodlivost,« napsal Polockij (10, 117). Hledáním smyslu a zobecňováním se dospívá k myšlence, ideji, která se projevuje v slovech a činech člověka. Co rozum pozná, to vyjádří slova, ať řečená či zapsaná. Kniha je naší druhou pamětí. Písmo zpřístupňuje myšlenky a znalosti jednoho člověka jiným lidem a rozšiřuje je mezi lidmi. Znalosti člověka se prozrazují v jeho činnostech. Tak jako se v koruně a v plodech projeví, co je skryto v kořenech stromu, projeví se myšlenky člověka v jeho činech.

Člověk musí pilně po troškách sbírat a zobecňovat znalosti o přírodě. Polockij podobně jako Baco srovnává pravého filosofa s včelou, která obléťavajíc květy, odvrhuje nepotřebné, ale sbírá sladký nektar, aby získala med. Člověk se nesmí omezit jen na pozorování povrchu věcí, ale musí se snažit, aby pronikl k jejich jádru.

Oko myslí, rozum, lépe vidí, když se nehmotná podstata věci vysvětluje příkladem nebo srovnáním. V »Obedě duševnom« Polockij velmi často použil rozličných příkladů a objasnění, aby zvýšil přesvědčivost výkladu. Napsal, že děti je třeba »učit příkladem nebo skutkem« (10, 624).

Nechť má dítě příklad v učiteli. Jak pracuje učitel, tak má postupovat i žák. Na závěr Polockij uvádí, že »v h o d n ě j š í c e s t o u n e ž s l o v n í v ý k l a d j e n á z o r n ě p o z n á n í« (10, 624).*

Tento úkol řešil Polockého vrstevník Karion Jistomin. Ačkoliv měl jiné názory než Polockij, uplatnil ideu názorného vyučování a vytvořil první ilustrované slabikáře v Rusku. V jeho slabikáři z r. 1692—93 jsou zařazeny četné »obrazy věcí« a výčet těchto obrazů se dokonce v mnohém shoduje s výčtem věcných obrazů u Komenského. Tak na stránce věnované písmenu »A« jsou vyobrazeny »Adam, Aprel (duben), Afrodita, Arna (planeta), Arifmetika (kniha), Anfroksa (kámen), Analogija (analoj, tj. bohoslužební pultík), Aspida (aspis čili brejlovec egyptský), Alektor (kohout), Aranača (koza), Asija, Ankir (kotva), Afrika«. V slabikáři jsou obrázky lidí, zvířat, rostlin, pracovních nástrojů, ozdob, nářadí atd. Je pravděpodobné, že to nebude ani tak náhoda jako spíše důsledek toho, že K. Jistomin znal názory Komenského. Je možné, že K. Jistomin znal Komenského »Svět v obrazech« z vydání v r. 1679 s ruským překladem na vložených listech, které připomíná Aleksejev (8; 306).

Polockij odhaloval vady společnosti své doby. Kritizoval příživníky, zahaleče, pachtění za výtěžkem a nadutost bojarů, vypínajících se činy svých předků. V básni »Kupec« Polockij napsal, že kupec nemůže být kupcem, aniž by

* Komenský doporučoval, aby se v mateřské škole používalo obrázkové knížky — »tam mohou být namalovány hory, údolí, strom, pták, kůň, ovce a člověk různého věku i různé velikosti. Rovněž světlo a tma, nebe se Sluncem, Měsícem, hvězdami, mrakem a hlavní barvy. Také domácí nářadí a nástroje řemeslníků, hrnce, mísy, džbány, kladivo, kleště atd.« (12, kap. XXVIII, § 24; 241—2).

hřešil. Podvádí, šidí na váze a snaží se zákazníkovi podstrčit špatné zboží místo dobrého, které mu předváděl.

Polockij se domníval, že nejlepším prostředkem výchovy dětí ke kázní je chování starších lidí. Ať dětské oči nevidí nic, co by znemravňovalo, a dětské uši ať neslyší nadávek a nevhodných slov. Dítě vyroste k takovému obrazu, jaký vidí a slyší u dospělých.

Tyto požadavky Polockého dosti připomínají slova Komenského: »Zářivým příkladem spořádaného života budiž ustavičně život rodičů, pěstounů, učitelů a spolužáků.« (12, kap. XXIII, § 15; 203). Kázeň se má vychovávat nejprve příkladem, pak slovem a teprve nakonec trestáním. »Uhoď nejprve slovem a teprve pak holí.«

Milující rodiče mají mládež, kterou přivedli na svět, od prvních krůčků přiučovat v dobrých skutečích, aby ji tak přivedli k práci. A podle toho, zda a jaké práci dobře »přivykne mládež, tak bude bez nesnází jednat v dospělosti. Neboť stejně jako orlík přivyká v mládí jasnému slunečnímu svitu, přivyká i člověk správným skutkům.«

V naučení »jsou-li děti tvoje, potrestej je« (»Suť li teba čada, nakaži ja«.) Polockij zdůraznil, že největším štěstím člověka je žít svou prací: »Na tomto světě je velikou blažeností užívat plodů své práce.« V »Obedě duševnom« Polockij vybízí k práci napsal: »Zbav se lenosti a jako by ses zbavil bláta.« Jako čuníka poznamenává »bláto, tak člověka poskvřňuje lenost«, a dále, »přinut se k práci a dílo ti bude odměnou.«

V básni »Práce« líčí S. Polockij družnou včelí rodinu, která se celé léto namáhá a sbírá med. Ty, kdo nepracují, vyhánějí včely z úlu. Tak tomu má být i v lidské společnosti.

»Komu se nechce pracovat,
nesluší se chleba podávat:
Kdo nepracuje, ať nejí.« (13; 15)

Dítě je nutno záhy přiučovat k té či oné práci podobně jako záhy dbáme o rostliny a zvířata.

Sadaři přesazují z lesů a pustin do sadů obvykle mladé stromy. Stromy přijímají vláhu nových a příhodných niv, ožijí tak a přinesou chutné plody. Ne tak staré stromy. Ty špatně snášejí změnu místa. Něco podobného můžeme pozorovat u zvířat. Mladý kůň bez obtíží zvyká uzdě a snáší jezce, ne tak dospělé zvíře. Také mladý vůl se snadněji učí nosit na šíji jařmo než zvíře, které vyrostlo v nečinnosti. Právě tak je tomu u lidí. Chlapce a mladý stromek lze snadno ohýbat, ne však mnohaletý strom. Ten, komu mají být vštípeny nauky, ať už sedmero svobodných umění nebo něco jiného, je přiváděn a svěťován učiteli v dětství. Nechtí lidé v mládí splatit pracovitostí daň a jejího výnosu užijí v dospělosti.

Vyučováním a výchovou mizí z chování mladých lidí bez větších obtíží nemrav a místo něho se rozhojňuje dobrý obyčej. U dospělých je tomu naopak. Kdo vyrostl v zášti, je obtížněji napravitelný a méně přístupný ctnosti, neboť nikdy už nelze odstranit mastnotu, již nová nádoba nasákne. Taková práce, jaké člověk přivykne v mládí, mu bude příjemná až do nejvyššího stáří. Polockij doporučuje, abychom vlastní děti učili rukodilné práci nebo jinak řádně je zaměstnávali, aby životem v zahálce nepřivykaly špatnostem, neboť zahálka je živitelkou všeho, co nesnáší denní světlo.

Porovnejme tyto názory Polockého se slovy Komenského:

1. »Kdo chce obnovit zahradu, musí ji osázet novými štěpy a nasázené pečlivě opatrovat, až utěšeně vzrostou; neboť naše umění nestačí na to předělávat staré stromy a přestěpovávat je.« (12, Všem představeným, § 19; 54).

2. »Chce-li jezdec vycvičit k práci koně, orač vola, myslivec psa a sokola . . ., vybírá si k tomu mláďata; kdyby chtěli k tomu brát stará zvířata, práce jejich bude marná.

5. To všechno má zřejmě stejnou platnost i u člověka samého . . .« (12, kap. VII, § 4 a 5; 86).

3. »Tak i ruce a ostatní údy lze pouze v letech dětství vycvičit k uměním a pracím, dokud jsou svaly měkké. Má-li se kdo stát dobrým písařem, malířem, krejčím, kovářem, hudebníkem atd., musí se umění věnovat hned od mládí, dokud je představitost hbitá a prsty ohebné, jinak nikdy nepořídí. Podobně tedy zbožnost se musí vštěpovat hned v prvních letech do srdce toho, u něhož má vyhánět kořeny . . . jinoch má připravovat, stařec využívat, praví Seneka . . .« (12, kap. VII, § 5; 87).

4. » . . . nic není nesnadnějšího než napravit špatně vychovaného člověka. Neboť strom, jak vyrostl, vysoký nebo nízký, s větvemi náležitě rozloženými nebo zkřivenými, tak zůstává, i když vzroste, a nedá se přetvořit.« (12, Všem představeným, § 18; 53—54).

Tuto shodu v názorech lze sotva vysvětlit pouhou náhodou.

Přílišná láska rodičů k dětem je škodlivá. S láskou rodičů k dětem je tomu jako s vínem; užívá-li se ho s mírou, rozveseluje a prospívá zdraví, ale zbavuje člověka rozumu a způsobuje nemoci, když se pije nemírně. Je-li lásky k dětem dostatek, prospívá rodičům i dětem, je-li jí nadmíru, škodí oběma. Děti přivádí ke zkáze a tím zároveň rodičům působí hoře a bolest nad zkáзой vlastních dětí.

Jinoch neopustí, ani když dospěje, svou cestu, po které se ubírá, podobně jako už nikdy nezmění svou formu hliněná nádoba, když se po novotě »vypálí«. Tak jako tato nádoba uchová svou formu, tak člověk až do smrti zachovává mravy nabyté v mládí.

Cožpak může mouřenín změnit barvu své kůže nebo rys své vybarvení? Právě tak je pro děti špatných rodičů obtížné, aby změnily svou špatnou povahu a šířily dobro, poněvadž od dětských plenek se od rodičů učí špatným mravům a pomluvám. Pro ně je nepříjemná zdrženlivost, neboť se mohly již v dětství opíjet, a pro ně je nemožné zachovat čistotu, neboť od mládí zcela bez zábran vidí, slyší i způsobují nečistotu. Kdo za to bude souzen? Zakladatelům sadů se dává vina, když včas nezabránili pokřiveninám stromů, a umělcům se připisuje neladnost věcí, které neuměle zhotovili. Stejně tak jsou rodiče vinni, když jejich děti mají špatnou povahu, a budou souzeni za to, že je učili nebo že jim dovolili, aby zvykali špatnému.

Zde Polockij takřka doslovně reprodukuje Komenského, který napsal: »Může-li změnit mouřenín kůži svou, aneb pardál peřestost svou, také vy budete moci dobře činit, naučivše se zle činit.« (12, Všem představeným, § 18; 54).*

Blaze je rodičům, napsal Polockij, když svým ctnostným životem dávají příklad bezúhonnosti, a prokleti jsou ti, kteří lákají svým nemravným životem.

* Na tomto místě však Komenský sám cituje, a to proroka Jeremiáše, který byl Polockému jistě znám přímo. Pozn. překl.

Varujte se toho, rodiče! Neničte duše svých dětí, neuvádějte je do pokušení svým neřestným životem!

V proslovu »Miluj svého bližního jako sebe samého« Polockij uvedl: »Rodiče si obvykle přejí, aby se jim děti podobaly. Ale o podobě nerozhoduje tvář, nýbrž nabyté mravy. Tato touha se vyskytuje nejen u lidí, ale i u jiných živých tvorů. Orel obrací svá ptáčata očima k slunci, aby byli s to hledět do slunce bez mžourání, jako to umí on sám. Lev přináší svým mláďatům živou zvěř, před nimi ji nechá utíkat, dohoní ji a zabije, aby se tomu naučila také lvíčata. Také umělci chtějí, aby se jim žáci v bystrosti podobali, a všemi způsoby je nabádají k sledování.«

Shodu v názorech J. A. Komenského a S. Polockého nelze pokládat za náhodu. Textové srovnání jednotlivých míst Velké didaktiky s výroky S. Polockého přesvědčivě potvrzuje domněnku, že Polockij znal toto vynikající dílo.

Uvedeme ještě několik příkladů.

K o m e n s k ý : Jedině to je v člověku pevně a stálé, čím nasákne první věk... Čím hrnek za nova navře, tu vůni si podrží, až se rozbije.« (12, kap. VII, § 7; 87—88).*

P o l o c k i j : »Ještě jiný filosof přirovnává dospívající mladíky k nové hliněné nádobě. Ať se do ní naleje, dokud je nová, cokoliv, nezbaví se již nikdy pachy své první náplně. Právě tak je tomu s mladými lidmi; čemu se budou učit v mládí, to nikdy nezapomenou« (11; 40).**

K o m e n s k ý : »Neboť děti jsou jako opičata: všechno, co vidí, ať je to dobré nebo špatné, hned chtějí napodobovat...« (12, kap. XXIII, § 15; 203)

P o l o c k i j : »Děcko se podobá opičce, která se pokouší také pracovat, když vidí lidi dělat. A stejně děti. Když vidí své rodiče pracovat, snaží se je napodobit (13; 63).

K o m e n s k ý : V obecné škole žáci »ať poznají hlavní věci o řemeslech, všechno zcela obecně, buď jen za tím účelem, aby neukazovali hrubou neznalost toho, co se děje v životě lidském, nebo také aby se později snáze ukázalo, k čemu každého pudí přirozená náklonnost.« (12, kap. XXIX, § 6; 244).

P o l o c k i j : Jeden z nejlepších učitelů nám dává tento užitečný příklad týkající se vyučování dětí: ...V druhém sedmiletí... ať se učí některému řemeslu, aby tak získali to, bez čeho se v životě neobejdou.« (11; 43).

K o m e n s k ý : »Tak stavitel, dav porazit co nejlepší dříví, ještě je dá vysušit, osekát a rozřezat; potom urovná staveniště a očistí, klade nové základy...« (12, kap. XVI, § 21; 129).

P o l o c k i j : »Rozvážný stavitel, když chce postavit budovu, nejprve připravuje věci potřebné ke stavbě obydlí a klade a staví nutné základy.«

K o m e n s k ý : »Mysl člověka, jenž vstupuje do světa, lze tedy nevhodněji přirovnat k semeni nebo jádru; ačkoli v něm není podoba byliny nebo stromu vidět, přece je v něm opravdu bylina nebo strom; jako se to ukáže, když símě zapuštěné do země rozšiřuje pod sebou kořínky a nad sebou výhonky, které potom vrozenou silou přecházejí ve větve a ratolesti, pokrývají se listím a ozdobují se květy a plody.« (12, kap. V, § 5; 73—74).

P o l o c k i j : »Semeno třebaže je malé, když se vyseje na úrodnou půdu,

* Také zde Komenský sám volně cituje. Pozn. překl.

** Další údaje a řadu jiných citátů ze spisů Polockého převzal Nikolaj Spafarij a použil jich ve své pedagogické kompilaci, věnované výchově dětí knížete Čerkasského v »učilišti vyvolených«. Sbornik istoriko-filologičeskogo občestva pri institute kn. Bežborodko, tom III, Nežin, 1900, str. 29 (8; 307).

přece vyroste ve velký klas a přinese úrodu. A právě tak i vyučování dítek, které zasévá málo, ale tato setba vzroste, znásobí se a rozvětví se v mnoho ratolestí.« (11; 40).

K o m e n s k ý : »Aristoteles přirovnal ducha lidského k prázdné tabuli, na níž sice není nic napsáno, avšak všechno se může napsat. . . Vhodně také bývá přirovnáván náš mozek, dílna myšlenek, k vosku, v který se vtiskuje pečeť nebo z něhož se tvoří obrázky. Neboť jako vosk, jenž přijímá každý tvar a nechává se utvořit a přetvořit jakýmkoli způsobem, tak také mozek přijímá do sebe obrazy všech věcí, cokoli jich obsahuje veškeren svět.« (12, kap. V, § 9 a 10; 75).

P o l o c k i j : »Jeden filosof přirovnává mysl malých chlapců k nepopsané tabuli, na kterou může učitel napsat, co chce — a v dětských myslích se to bude věrně zrcadlit. Moudrý Plato přirovnává srdce jinochů vosku; jako vosk uchová obraz všeho, co bylo doň vtisknuto, díky své vhodné poddajnosti, tak i srdce mladých lidí snadno přijímá každý mrav, protože je snadno tvárlivé.« (11; 40—41).

K o m e n s k ý : »Strůmek se nechá sázet, přesazovat, štěpovat a sem tam ohýbat. Jakmile vyroste v strom, nejde to. Tak kdo chce kroutit z dřeva houžve, musí vzít dřevu zelené a mladíček; staré, suché a sukovité se nedá kroutit.« (12, kap. VII, § 4; 86).

P o l o c k i j : »Mládí je jak mladý stromek. Každý může ohnout útlý stromek, kamkoli se mu zachce, a podobně je tomu s dítětem. Lze je přimět k čemukoliv a dá se lehce ohýbat. (11; 40).

Všechny tyto příklady dosti přesvědčivě dokazují, že Polockij se seznámil — nejspíše přímo nebo prostřednictvím svých učitelů — s Komenského spisem *Velká didaktika*, a že ve svých pracích tvořivě použil některých jeho výroků. Domnívám se, že lze S. Polockého pokládat za jednoho z prvních šířitelů pedagogických idejí svého současníka, vynikajícího pedagoga Jana Amose Komenského na Ukrajině, Bílé Rusi a v Rusku.

Z ruštiny přeložil Alexandr Tuček

Psáno pro Pedagogiku.

Literatura:

1. Medynskij E. N.: *Bratskije školy Ukrajiny i Belorussii v XVI.—XVII v. v. i jich roľ v vossojednenii Ukrajiny s Rossijej*, Moskva 1954
2. Medynskij, E. N.: *Bratski školi Ukrajini i Belorusii v XV—XVII st.*, Kiiv, 1958
3. Kyrášek, J.: *J. Komenský a bratrské školy na Ukrajině, Bílé rusi a Litvě*, Pedagogika, 1953, č. 8—9, str. 500—506
4. Marx, K. a Engels, B.: *Spisy*, svazek 2, SNPL, Praha, 1953
5. Rodnikov, V. P.: *Dva temnych mesta v našej pedagogičeskoj literature XVI—XVII v. v. Kiev*, 1913
6. Dymkov, M. P.: *Vlitanije zapadno-evropejskoj pedagogiki na russkuju*, Žurnal MNP, 1910, roč. V, str. 37
7. Medynskij, E. N.: *Cennyj pamjatnik russkoj pedagogiki XVII v. (»Graždansto obyčajev detskich«)*, Sovetskaja pedagogika, 1946, č. 6, str. 76—81
8. Aleksejev, M. I.: *Erazm Rotterdamskij v russkom perevode XVII v.* Slavjanskaja filologija, AN SSSR, Moskva, 1958, t. I, str. 275—337
9. Puzikov, V. M.: *Mirovoznrenije Simeona Polockogo*, Minsk, 1953
10. Polockij, S.: *Obed duševnyj*, Moskva 1681 g.
11. Polockij, S.: *Obed duševnyj*, Chrestomatija z istorii vitčiznjanoj pedagogiki, Kiiv, 1961
12. J. A. Komenský, *Vybrané spisy*, sv. I, SPN 1958
13. Polockij, S.: *Izbrannyje sočinenija*, Moskva Leningrad, 1953